

Марина Мніших : Імператриця смути

Лана Перлулайнен

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Воеводинка

1

Наприкінці вересня 1914 року артилерійська батарея російської армії зупинилась на привал біля Ляшок Мурованих. Піхота розбрелась по селу. Чути було збуджені чоловічі голоси, регіт, жіночий вереск, гавкіт собак. Артилеристам наказано було не розходитись, і солдати, перекусивши сухим пайком, сиділи на траві й курили самокрутки. Командир батареї у бінокль роздивлявся панський палац. Заважали дерева, хотілося підійти ближче, але...

— Вашблагородь! Разрешіте обратіцца!

Капітан неохоче опустил бінокль, оглянувся. Знову цей Семьонов! Не йметься йому, аж пританцьовує від нетерпіння.

— Ну, чево тебе?

— Вашблагородь, ви знаєте, чьйо ето? — Семьонов зробив широкий жест, загібши в обійми і село, і замок, і поля довкола.

— Чьйо?

— Марінкі-воркі, жени самозванца-душегуба! Ето же тут оні поляков собірали в поход на Москву!

Капітан знову підніс бінокль до очей. Спитав після паузи:

— А ти откуда знаєш?

— Мєсние сказали. Говорят, что вишібут нас отсюдова так, что до самой Москвы і за Москву лететь будем.

Капітан подумки вилаявся, але вголос нічого не сказав, лише зубами скрипнув.

— Да точно лі тут?

— Точно, вот вам крест святой! — Семьонов перехрестився.

— Ну, і?

— Так я вот что думаю: а не шандарахнуть лі нам по їхней резиденції акуратненько так, а?

Капітан ще раз оглянувся на замок.

— Ну, еслі акуратненько...

Семьонов тоненько пискнув «ура» і підстрибнув.

— Командуйте, вашбродь, а то, не ровен час, в наступленіє погонят, не успеем.

Капітан виструнчився, вирівняв руками вуса, прокашлявся і гаркнув:

— Батарея, слухай мою команду! Орудія к бою! Заряжай! Огонь!!! Огонь!!! Огонь!!!

...Над Мариною схилилась нянька — перелякана, простоволоса, невбрана. Зі свічки на ковдру крапав віск.

— Панночко! Матка Боска, Єзус Кристус! Йой, лишенько, панночко, прокидайтеся!

Марина різко сіла, скинувши з себе сон.

— Вони в мене не вцілили! Я змахнула руками — отак — і злетіла... А приземлятися не було куди. Скрізь вогонь... — дівчинка дивилась перед собою нерухожими очима, а в очах палахкотіли відбитки вогню. — Замок розсипався, каміння повз мене пролітало... і дим, няню, дим, я відчувала його запах! — Марина пригнухалась.

— Йой, панночці наснилось погане. От я зараз той сон з Марисеньки здую, — няня обдала її теплим диханням.

— Вони якось дивно говорили, не по-нашому. Я сиділа на вежі, а вони з гарматами були внизу, далеко, але я кожне слово чула, тільки не зрозуміла нічого... А потім... Няню, де вони? Вони тут десь, ще не встигли далеко втекти! Треба всіх розбудити! Треба їх спіймати! Вартові мусили бачити... Няню, вони ж не сплять? Вони ж не мусять спати?

— Не сплять, не сплять, Марисю! Пильнують. Все добре, замок міцно стоїть, всі ворота зачинені. Нема довкола нікого, крім ночі. Пішов сон, пішов поганий, не повернеться. Іди геть, бешкетнику, далеко йди, у поля-ліси, до звірів диких, до ворогів лютих, тьху на тебе, тьху-тьху! Зайцям сніся, вовкам сніся, а нашу Марисеньку

лякати не смій!

Нянька присіла на ліжко, обняла дівчинку, гладила по голові й наспівувала тихенько:

— Ніченька прийшла,

зіроньки привела.

З ними й місяць-пастушок:

дме у золотий ріжок,

колискову грає,

зіроньки збирає, —

поки та не заснула. Потім обережно вклала її, поправила ковдру, перехрестила і вийшла.

— «Вогонь уві сні — добрий знак, якщо ви не згоряєте в ньому. Якщо снитися, що горить ваш дім, то завжди будете в оточенні люблячих друзів і слухняних дітей», — пані Ядвіга відклала сонник і пенсне. — Бачиш, Зосю, нема чим перейматися. Поклич Маріанну.

— Панночка ще сплять...

— То розбуди!

Шкода було Зосі будити дівчинку, але мусила. І ось уже Марина, вмита, вбрана, цілує матусину руку і затинаючись переповідає свій нічний кошмар. Пані Ядвіга помічає і тремтіння пальців, і темні тіні під очима, але каже лише:

— Ніч минула, і сон минув з нею. Приїде ксьондз, відправить спеціальну службу. Ми всі помолимося Матінці Божій за тебе. Молися і ти.

Цілує Марину в чоло, жестом відпускає її і додає, дивлячись вслід:

— Тримай спину, Маріанно!

Але ні церковна відправа, ні лікареві зілля не допомогли. Сон бродив слідом, караулив за поворотами, зазирає у вікна, а на замковому дитинці Марині здавалось, ніби ось-ось розпадуться мури, посиплються на бруківку вежі, викрешуть іскри, і здійметься

полум'я аж до неба, оточить з усіх боків, а вона ж лише уві сні літати вміє...

І тривало так, аж доки Зося таємним ходом, щоб, не дай Боже, воеводіні слуги чи монахи не побачили, привела відьму. Відьма ризикувала життям, тому заплатити довелося недешево. Марина вже спала, коли відслонився гобелен з оленями, і з-за нього вийшла Зося зі свічкою, а слідом за нею з'явилась постать у чорному плащі з каптуром. Зося обережно, щоб не налякати, розбудила дівчинку, загорнула в ковдру, винесла на руках з-під балдахіна й посадила на крісло.

— Няню, хто це? — спитала Маріанна. — Мені страшно!

— Не бійся, Марисю, це знахарка, вона знає, як зробити, щоб переляк від тебе пішов.

— Вона — відьма?

— Ні-ні, Марисю, яка ж вона відьма? У відьми замість волосся змії ростуть, на пальцях пазурі, а з рота вогонь вилітає. У Ляшках зовсім відьом нема: всіх спалили. А в замку стільки ченців, що жодна не посміє наблизитись.

Відьма глянула на Марину чіпкими очима, і та більше не змогла вимовити жодного слова. Зі складок спідниці з'явився дзбаник з воском. Відьма розтопила над свічкою віск, налила з флакончика в миску свяченої води, наказала Зосі тримати миску над Марининою головою і тоненькою цівкою вилила туди віск, примовляючи:

— Відливаю ляк,

відганяю страх,

най іде на скали, на ліси,

як не допіють кури, не договкають пси.

Ім'ям Божим,

най Бог допоможе.

Потім дістала з води воскову фігурку, обдивилась її, підпалила і змусила Марину вдихати дим. Дим лоскотав горло, очі сльозились.

Коли ж фігурка догоріла, відьма дала Марині випити свяченої води — по ковтку з чотирьох боків миски.

Потім Марину посадили навпроти дзеркала і накрили голову рядниною. Відьма знову порилась у складках спідниці, дістала звідти два ножі, заточила їх один об один, пошептала і почала швидко-швидко ними махати. Ніби промені беззвучно схрещувались і розлітались над Мариною головою, доки вона не заснула.

І пішов переляк від Марини. Прокинувшись уранці, вона не пам'ятала ні відьми, ні її чаклування, а кошмар змлів, згорнувся клубочком у пам'яті та більше їй не докучав.

Маріанна (вдома її звали Мариною) пам'ятала себе ледь не від колиски. Пам'ятала, як ловила руками сонячний промінь, а він не давався, а вона все одно ловила, поки він зовсім не втік. Пам'ятала своє перше враження від герба, захоплення його червоно-біло-золотою яскравістю. Два герби, покриті емаллю: лівий, зі страусовим пір'ям — батьків і правий, з сокирою — материн, висіли поряд, але сонячний промінь і Маринині очі зупинились тоді не на Тарловому, а на Мнішховому. Годувальниця згадувала, що того дня маленька воєводинка плакала й вередувала — мабуть, зубки різалися, — ніяк утихомирити не могли, поки не показали герб: «Дивись, яка цяця!» І — треба ж таке! — дитина одразу затихла й потяглася ручками до цяці... Тепер в разі чого Марину несли до гербів. Потім показали і родове дерево: мовляв, вона — панночка з дуже шляхетного роду і має поводитися гідно, а не хлюпати носом, як бидло.

Марина це добре затимила і сльози відтоді тримала в очах, жодній пролитися не дозволяла. Проте росла впертою і свавільною. І хоч портрети славетних родичів дивилися з докором, але перекроїти її вдачу не ладен був ніхто...

Троє старших Мнішхових синів — Ян, Станіслав і Миколай — уже навчались за кордоном, перебираючи італійськими, німецькими і французькими університетами, а менших, Зігмунда і Францишека, вчили вдома монахи слова Божого, латини, польської, математики, історії, географії, філософії.

Дівчат учили бути слухняними, побожними, знати етикет і вміти приваблювати кавалерів — тобто слідкувати за модою, танцювати, їздити верхи і підтримувати світську розмову. При королівському дворі розмовляли французькою — тож мусили знати і її. Більшого від них не вимагали. Але пані Ядвіга розуміла, що доньки вийдуть заміж і змушені будуть пильнувати за господарством, прислугою, няньками і годувальницями. Тому не забороняла Урсулі, Анні, Ефрозині й Маріанні вряди-годи спускатися в підвал і забігати на кухню, в пекарню, цукерню чи ковбасну. Не забороняла їм пані Ядвіга і слухати, як учать їхніх братів: раптом щось запам'ятають, буде про що розмовляти з кавалерами. Але сестри швидко змудились, та й не до того їм було: Урсула вже заручилась із Костянтином Вишневецьким, а для Анни з Ефрозиною вибирали наречених.

Лише Марина цікавилась усім. Звідки в небі стільки дощу? Чому сонце на місці не стоїть, а в усі вікна по черзі заглядає? Чому камінь падає вниз, навіть якщо його підкинути вгору, а зорі не падають? Може, його Бог відштовхує, а зорі за промінчики тримає? А місяць? А сонце? Вони ж великі — якщо промінчик обірветься?.. Монахи доповіли про це воєводі. Пан Єжи сховав у вусах усмішку і дозволив їй вчитися разом з братами.

Втім, каретна, стайня, псарня, скарбниця і різні комори були зачинені на кілька замків або надійно охоронялись. Не можна було заглядати у зброярню в «Тарловій» частині замку, в'язницю під в'ізною вежею і підійматись на оглядовий майданчик. Без дорослих не дозволяли виходити за фортечні вали.

Проте, якщо дуже чогось хочеш, слухна нагода трапиться обов'язково.

Якось на початку літа прибули до Ляшок Мурованих бродячі актори. Пройшли крізь село, шукаючи міста (бо у гміні й село, і місто були записані 1), і замість ринкової площі вийшли акурат до замкових валів. Після переговорів один із вартових доповів у замок. Сам господар поїхав чи то на сеймик, чи то просто до Самбора, а пані Ядвіга взяла та й дозволила зіграти виставу прямо на дитинці. Ото свято було для прислуги! Все ожило, все висипало у двір, перегукувалось і жартувало.

Пані Ядвіга стояла біля вікна й дивилась, як зсувають вози, лаштуючи імпровізовану сцену. Раптом постукали у двері. Мнішхова повернула голову і кинула:

— Прошу!

Тінню до кімнати прослизнув стурбований чернець. Вони ледь вклонилися одне одному.

— Якщо дозволять ясновельможна пані... — почав монах.

— Дозволю, — перебила його Мнішхова.

— Я хотів би зауважити, що не гоже пускати до замку це відьомське поріддя, цих слуг антихристових. Чому вони можуть навчити? А нехай пані подивиться, які ж вони брудні, які огидні, фе! Ану як чорну хворобу принесли?

Пані Ядвіга мимоволі здригнулась, але мовила спокійно:

— Матінка Божа захистить нас вашими молитвами, брате. Я розпорядилась, і слово своє міняти не буду.

Чернець мовчки вклонився і вийшов.

Вистава почалась увечері, коли панночок уже вклали в ліжка. П'єса являла собою наївну суміш критики можновладців, банальності й соромітництва. Внизу реготали, гелготіли, плескали в долоні... Пані Ядвізі стало сумно. Але нехай розважаться, сказала вона собі.

Акторам було дозволено переночувати на дитинці, а вранці вони, отримавши винагороду, лаштувались у дорогу. Барвисте дійство було згорнуте, білила і рум'яна змиті, лиця пожмакані й заклопотані. Ніхто не помітив ні як Марина заховалась між мотлохом у критому возі, ні як вилізла за валами.

Кульбабки вродили як ніколи, всі схили були рясно вкриті маленькими пухнастими сонцями, Марининими родичами (Mniszech — ченчик, а Mniszek — кульбабка). Дівчинка неспішно йшла долиною Стрв'яжа, зривала довгоногі квіти, доплітала їх до віночка і йшла далі. Так і надибала брамку підземного ходу. Маленька така, саме на її зріст, обкладена пісковиком. Заховалася під горбочком, плити травною поросли — одразу й не помітиш. Марина просунула між бур'янами голову. Війнуло холодом і сирістю.

Марина чула, що підземні ходи розходились від Ляшок у різні боки — до сусідніх замків, до Самбірського королівського, а один навіть проходив під Стрв'яжем. І були вони такими великими, що вершники скакали не згинаючись, а карети, розминаючись, не зачіпали одна одну. А цей якийсь вузький — не хід, а нірка. Цікаво, куди він веде? Добре було би пройти під землею і опинитися в замку!

Марина висунула голову, пересвідчилася, що хід має вивести її туди, куди треба, підхопила спідницю і рішучо залізла всередину. За кілька кроків її поглинула темрява. Довелося просуватись обережно, обмацуючи стіни руками. Раптом стіна закінчилась. Марина намацала кут: хід повертав праворуч. Вона перейшла до протилежної стіни. Там хід повертав наліво. А попереду був тупик. Марина замислилася. Можна, звісно, піти назад, але чи трапиться така нагода вдруге? Дівчинка стиснула зуби й повернула праворуч. Далі хід плавно загинався наліво, потім направо. Крутився, як спійманий вуж. Марина вже не вела рукою по стіні, а просто вперто

йшла вперед. Хід розширився і почав підніматися вгору.

За черговим поворотом з темряви блиснули два зелені вогники. Марина завмерла на місці. Вогники теж зупинились. Марина почула нерішуче: «Ня-в-в-в?». Матінко Божа! Кішка! Марина нахилилась, взяла тваринку на руки. Кицька заховала голову під її підборіддя і замуррррркотіла. Одразу стало весело, тепло і не страшно.

— Ти, певно, знаєш дорогу? — спитала Марина.

— Мур! — підтвердила киця.

— Виведеш мене?

— Мур-мур! — сказала кицька, зістрибнула додолу і неспішно пішла, оглядаючись і підсвічуючи очима.

Скоро, скоро вони були би вдома, так не дали ж! Похопилися, що ніде немає молодшої воєводинок. Шукали в каретній, у зброярні, навіть у стайні. Гукали. Обізвався вартовий: він бачив з вежі, як панянка збирала квіти і йшла до Стрв'яжа. Вартового тут-таки ув'язнили: чому мовчав? Добре, що воєводи не було, бо через свою улюбленицю всіх би закатавав без розбору.

Пустили по сліду собак і знайшли біля входу недоплетений віночок. Слава Матінці Божій, не втопилася! Полізли в тісне підземелля — зі свічками, факелами, псами. Нарешті маленька тендітна постать виринула з темряви: виструнчена, гонорова, з кицькою на руках і полум'ям усіх факелів ув очах.

Пані Ядвіга вирішила воєводі нічого не казати, але заборонила Марині виходити з кімнати до його повернення. Та хіба ж її допильнуєш! Марина знала про таємні ходи, що проходили через весь замок всередині стін. Варто було лише відслонити гобелен з оленьями і натиснути на другу плиту зліва...

З Парижа прибув мсьє Анрі, щоби вчити Зигмунда з Францишеком фехтуванню. Марина теж хотіла фехтувати, але пані Ядвіга не поступалася: панночку мусять боронити лицарі, для того вони — лицарі, а вона — панночка. А якщо лицарів поруч не буде

— хто її боронитиме? Панночка не мусить ніде бути сама, завжди у супроводі лицаря, казала пані Ядвіга. Зрештою, Марину це не переконало. Вона підглядала за тим, як фехтували брати, і потай вправлялася з патином у своїй кімнаті перед дзеркалом...

Тепер кошмари її обминали. Снівсья фонтан, у який під дугою веселки був запряжений цілий табун білих коней. Снівсья кришталевий замок із зоряним дахом на вершині синьої скелі. В тому замку жило сонце, воно простелило промені аж до землі, тільки Марина не встигла добігти, бо розбудили. А якось наснилося, що самі собою відчинилися перед нею двері Королівської зали. Горіли свічки в усіх дванадцяти люстрах і двадцяти чотирьох настінних свічниках. Грали музики, із золотих рам по черзі виходили прославлені лицарі, принці, королі, і вона танцювала з кожним. А коли портрети закінчилися, танцювала сама з собою, і була такою легкою, що, закрутившись, не помітила, як злетіла. Портрети милостиво їй усміхались і кивали головами. А вона вже летіла під квітучими деревами крізь снігопад пелюсток — вище, вище, аж поки не вдарилась головою об місяць.

— Дивися, куди летиш, — сказав Місяць.

— Ти мені снишся, — сказала Маріанна і засміялась.

3

Чотирма возами вирушив Симон Богушович з Вірменського кварталу. Був цеховим малярем, від батька Павла Богуша Доношевича успадкував хист до малярства, копну неслухняних чорних кучерів і вірменський ніс із горбинкою, а від матері Катерини з роду Аксентовичів — величезні вірменські очі і тонке виразне обличчя. Мав 27 років, низку блискучо виконаних парсун і розбите серце. На замовлення старости самбірського-воєводи сандомирського їхав зі Львова до Ляшок Мурованих писати портрети Мнішхів. Поспішав, бо пан воєвода хотів якомога швидше закінчити оформлення Фамільної зали, яка розкішшю мусила

перевершити вже готову Королівську, а для цього бракувало портретів.

Коли поспішаєш, завжди щось трапляється. То кінь підкову загубить, то віз колесо — і шукай тоді стельмаха з ковалем посеред дороги. А дороги ж які паскудні: і дощу хтозна-відколи нема, порох аж на зубах рипить, а у вибоїнах досі болото стоїть і жаби кумкають. Їдеш-їдеш із самого ранку, проїдеш зо два села — і вже треба ставати на нічліг. Не дуже він запанів, міг би і просто неба переночувати. Але поки вогнище розпалять, поки їсти наварять — вже ніч. Уночі вози від розбійників пильнувати треба, а зранку теж голодним не поїдеш. От і виходить, що краще таки винайняти хату в якогось хлопа, а ще ж не всяк чужого пустить... Отак тиждень в дорозі минув.

Вози винайняв у селян, зайвого не брав. Тільки ліжко з перинами, одне кріселко, два килими — на підлогу й на стіну, посуд, та ще одяг і взуття на чотири сезони. Ну і, звісно, все, що для роботи треба: фарби, папір, вуглини, олію, пензлі, полотно, підрамники. А з людей — одного слугу та ще учня, щоб фарби розтирав. Їхав і гадав, як воно складеться в тих Ляшках. Кажуть, у Мнішха вдача крута, а замок такий, якого і сам король не має. Лише панських кімнат сорок п'ять. Це ж заблукати можна!

Переночувавши у Старій Солі, Симон причепурився і сів у сідло. Скавав попереду, так і кортіло перейти на галоп, а вози нехай би собі згодом приплентались. Але сам себе гальмував: не посильний він якийсь, не гоже гнати. Адже батько вчив: «Сам себе не поважатимеш — ніхто не поважатиме. А ще завжди пам'ятай про цехову честь, бо ти не сам по собі. Яку згадку про себе залишиш — така думка і про цілий цех буде». Тож нехай бачать: майстер приїхав, не волоцюга якийсь.

Симон скавав сільською дорогою через Ляшки Муровані. Праворуч гравюрою на фоні неба уже нарисувалась фортеця.

Кінь на одному диханні виніс його на вал і ступив на міст. Цокали копита, гримкотіли колеса по вичовганих брусах, гупало серце. Мурована башта, прикрашена гербами, височіла попереду. На середині мосту Симона зупинив оклик вартового:

— Стій! Хто їде?

— Маляр Симон Богушович зі Львова чотирма возами на запрошення ясновельможного пана воеводи! — гучно і чітко відповів прибулець.

— Симона Богушовича зі Львова чекають? — гукнув вартовий, і понеслося запитання, перекочуване різними голосами, в глиб фортеці. За деякий час зворотна хвиля принесла відповідь:

— Симона Богушовича зі Львова чекають! Відкрити браму!

Брама відчинилась, він проскакав під ґратами крізь арку в башті, повернув направо, проскакав між валами до другого мосту, який упирався в браму чотирикутної п'ятиповерхової вежі з годинником. Знову повторилось: «Стій! Хто їде?» — «Маляр Симон Богушович зі Львова».

І ось він уже на дитинці. Зустрічають, забирають коня, ведуть до покоїв поруч зі зброярнею.

«Біля комори, — зауважує Симон. — Ось і в'їхав гонорово...»

Втім, кімната окрема, з передпокоєм для слуги, за стіл його саджають не з челяддю, а з лікарем, цирульником, аптекарем, музиками, танцмейстером і вчителем фехтування. Для роботи виділяють ще не умебльовану кімнату з великими стінами на другому поверсі. Тож запхай, Богушовичу, свій гонор на дно скрині і пильнуй, аби міль не поточила...

Воевода викликав Симона аж на третій день по приїзді. Його провели коридором до круглої вежі, потім сходами нагору. Мнішек сидів за столом біля вікна і перебирав папери. Симон низько вклонився. Воевода трохи скосив очі, переконався, що падати пляцком перед ним Симон не збирається, і недбало простягнув два

пальці в перснях для поцілунку. Симона аж пересмикнуло, але стримався, доторкнувся до них губами. Сісти йому не запропонували. Поки Мнішех продовжував займатись паперами, Симон роздивився довкола.

• • •

Далі — у повній книжці «Марина Мнішех : Імператриця смути».
nashaknyga.com.ua